

Boyut ve Etkenleriyle Sosyal Dışlanmanın Yoksullukla Karşılaştırmalı İlişkisi

Mustafa Hatipler¹

Özet: Sosyal dışlanma kavramı 1980’li yıllarda gelişmiş ülkelerde kullanılmaya başlanmıştır. İçtimai, siyasi, kültürel ve iktisadi olumsuzlukların toplanması sonucunda sosyal dışlanma ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanma; toplumun bir kesiminin işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, yaşlılık, engellilik gibi nedenlerden dolayı sağlık, eğitim ve kültürel imkânlarından yararlanamamaları, üretim faaliyetlerinde bulunamamaları ve karar alma etkinliklerine katılamamaları olarak ifade edilebilir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramının birbirinden farklı olup olmadığı hususunda görüş birliği yoktur. Bir görüşe göre sosyal dışlanma yoksulluğu barından çok geniş bir kavramken, diğer görüşlere göre yoksulluğun nedenini veya sonucunu oluşturmaktadır. Tüm bunların sonucunda sosyal dışlanma toplumsal alanda barış için de bir tehdit unsuru olmakla birlikte sosyal bölünme ve sosyal patlama gibi olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal politikalar önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Sosyal Dışlanmanın Boyutları, Yoksulluk.

1. Giriş

Literatür araştırmalarında sosyal dışlanma konusunun oldukça karışık ve bir o kadar da çok boyutlu olduğu görülmektedir. Klasik yoksulluk tartışmalarından ne kadar farklı olduğu ve kavramsallaştırma yapılırken yoksulluk, yoksunluk, eşişsizlik veya dezavantajlı olma sorunlarının, konunun neresinde yer alacağı karmaşıklığın odak noktasını oluşturmaktadır. Tüm karmaşıklığa karşın, olguyu ortaya çıkaran nedensel bağlar incelendiğinde, ekonomik yetersizlik, sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal korumadan yoksunluk ve kurumsal ilişkilerden dışlanma gibi süreçler ile karşılaşılmaktadır. Sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında, bütün bu süreçlerin birbirini etkileyerek neden olduğu söylenebilir.

Teknolojide ve üretim faktörlerinde sürekli gelişmelerin yaşandığı günümüzde, artarak devam eden yoksulluk probleminin uzun dönemlerden beri süregeldiği görülmektedir. Özellikle azgelişmiş ülkeler, yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmakta ve bu sorunun çözülmesi konusunda çözüm yolları aramaktadırlar. Genellikle yoksulluk, azgelişmiş ülkelerin sorunu olarak gösterilmiş olsa da, günümüzde, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yoksulluk, tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'nın da sosyal birlik-teliğini olumsuz etkilemektedir. Özellikle neo-liberal politikaların etkisiyle daha da glt olarak yaşanan eşişsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, dışlanmışlık ve ayrımcılık gibi sorunlar, sosyal dışlanmayı da derinden beslemektedir. Sosyal dışlanmanın iktisadi, nüfus yapısıyla ve kültürel değişimler tarafından desteklendiğini ve desteklenme sonucunda genel anlamda toplumsal barışın ve adaletin tamiri imkânsız derecede zedelendiğini söylemek mümkündür. Bütün bunlar yani sosyal dışlanma; bir yandan bireyin sosyal hayata katılamamasına, mevcut üretim süreçlerine dâhil olamamasına neden olurken, diğer yandan da kaçınılmaz bir Şekilde, toplumsal huzurun sarsılmasına, adalet mekanizmasının bozulmasına, toplumsal dengelerin alt-st

olmasına, birlikte yaşama kültürünün ortadan kalkmasına ve toplumsal gerginliklerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de sosyal dışlanma ile ilgili sosyal politikaların oluşturulması önem arz etmektedir. Bu politikalarla, sosyal dışlanmanın azaltılması ve etkilerinin zayıflatılması hedeflenmektedir. Bu anlamda, sosyal politika çalışmaları da, büyük oranda, sosyal dışlanma ile mücadeleye doğru yönelmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının yoksulluk kavramı ile benzer ve farklı yönleri tam anlamıyla belirlenemediğinden halen belirsizlik bulunmaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları arasındaki farkın, yalnızca yeni bir adlandırmadan mı yoksa sosyal politikaya farklı bakış açıları kazandırdığından mı kaynaklandığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Bir görüşe göre sosyal dışlanma yoksulluğu barından çok geniş bir kavramdır ama diğer görüşlere göre yoksulluğun nede-nini veya sonucunu da oluşturmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının anlaşılması hem çok boyutlu dezavantajlılık konusunun ele alınmasında hem de sosyal politikaların oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır.

Dünyanın dört yanında yaşanan sosyal dışlanma olayının Türkiye’de de yaşanıyor olması son derece doğaldır. Türkiye’nin makro ve mikro düzeydeki ekonomik sorunları göz önüne alındığında sosyal dışlanmanın Avrupa Birliği (AB) ülkelerine göre daha ağır etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber Türkiye’de sosyal dışlanma konusunun yeterince ele alındığını ve bu dışlanmayla mücadelede başarılı olduğunu söylemek fazla iyimserlik olacaktır. Türkiye’nin sosyal dışlanma sorununun öncelikle yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği ve işsizlik noktasından ele alınması faydalı olacaktır.

Bu küçük çalışmada, kavramsal çerçeve içinde sosyal dışlanma ve yoksulluk ele alınacak, sosyal dışlanmanın nedenleri ve ölçülmesi incelenecektir. Daha sonra da sosyal dışlanma ile yoksulluk ilişkisi karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

2. Sosyal Dışlanma Kavramı

Karmaşık ve geniş boyutlu yapısı nedeniyle sosyal dışlanma kavramının tek ve üzerinde anlaşılmiş bir tanımı yoktur. Bireylerin ekonomik durumu ve gelir düzeyi, sosyal dışlanmanın tanımlanması ve tespiti için önemli faktörlerden biridir. Ancak, sosyal dışlanmayı tanımlamak için, ekonomik durum ve gelir düzeyi tek başına yeterli değildir. Sosyal dışlanmanın tanım ve tespiti için, ekonomik durumu ve gelir düzeyinin yanında, politik, kültürel ve sosyal durumların da değerlendirilmesi gereklidir.

Sosyal dışlanma kavramının anlaşılması farklı yaklaşımlarla ortaya konan tanımların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu tanımlar, sosyal dışlanmanın hem farklı boyutlarını ortaya koymakta hem de ilgili olduğu alanları göstermektedir.

2.1. Sosyal Dışlanmanın Tanımı

Genel olarak sosyal dışlanma; toplumun bir kesiminin, işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, yaşlılık, engellilik gibi sebepler nedeniyle sağlık, eğitim ve kültürel kaynaklardan faydalanamaması, üretme faaliyetlerinde bulunamaması, toplum dışına itilmesi, modern yaşamdan uzak tutulması ve karar alma etkinliklerine katılamaması olarak ifade edilebilir (Seyyar ve Genç, 2010: 645).

Sosyal dışlanmanın tek bir tanımı yoktur. Çünkü sosyal dışlanmanın kesin bir tanımı yoktur. Marshall'a (1999: 150) göre sosyal dışlanma; birey ya da hane düzeyinde kişilerin yaşam kaynaklarından ya da yaşadıkları toplumsal çevreden koparılmaları ve onlarla sosyal bağlar kurmaktan yoksun bırakılmaları sürecini ifade etmektedir. Walker ve Walker'a (1997: 8) göre ise sosyal dışlanma, kişilerin, toplumla bütünleşmesine neden olan toplumsal, siyasi, iktisadi ve içtimai haklara ulaşmalarının engellenmesidir. Bu anlamda Walker ve Walker (1997: 8) sosyal dışlanmayı; toplumsal bütünleşmeyi sağlayan toplumsal, siyasi, iktisadi ve içtimai haklardan, dezavantajlı kişi ve grupların fayda-

lanamaması ve bu haklardan men edilmesi olarak ifade etmektedir. Konu üzerinde çalışan önemli bir isim olan De Haan (2000: 26) ise; sosyal dışlanmayı “yoksunluk” ve “süreç içinde ilişki” olmak üzere iki parametre üzerinden ele almaktadır. De Haan’a (2000: 26) göre sosyal dışlanma bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Burada bireyler, “yoksun”lukta, bireyler aynı anda pek çok iktisadi, toplumsal ve siyasi haktan uzak tutulmakta, “ilişki ve süreç”te ise hayat boyunca bir türlü geliştiremediği bireysel ilişkiler nedeniyle toplum tarafından şu veya bu şekilde toplumdaki uzak kalmaktadır.

Sosyal dışlanma; sosyal bütünleşme ve toplumsal aidiyetin tam karşısı olan bir süreçtir. Bu süreçte, bireyler, temel gereksinimlerden yoksun kalmakta, toplumla olan bağları kopmakta, halka dair, siyasi, iktisadi ve içtimai vatandaşlık yurttaşlık haklarından tam olarak yararlanamamaktadır.

Geçgin’e (2009: 8-9) göre, sosyal dışlanma için üç farklı bakış açısıyla oluşturulmuş üç ayrı tanımlama yapılmaktadır. Birinci grubu oluşturanlar, sosyal dışlanmayı çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. İkinci grubu oluşturanlar, sosyal dışlanmayı ağırlıklı olarak insan ilişkileri düzeyinde değerlendirmişlerdir. Kavramı; kişileri, grupları ve toplumu kapsamı açısından üç boyutta ele almışlardır. Dışlanmayı sosyal ilişkilerin azalması, toplumsal bağın zayıflaması ve karşılıklı ilişkilerin kopması aşamaları olarak değerlendirmişlerdir. Sosyal sermayenin gerçekleşmesi için, aidiyetin ve insanlar arasındaki bağlılığın önemli rol oynadığı konusundaki görüşün sonucu olarak, insanlar arasında dayanışmanın olmaması, güvensizlik gibi etkenlerin sosyal dışlanmaya neden olduğu ifade edilmektedir. Bu gruptakiler, bu doğrultuda sosyal sermaye olgusunu ileri sürmüşlerdir. Sosyal dışlanmayla ilgili tanımlamada üçüncü grubu oluşturanlar ise sosyal dışlanmayı toplumsal sistemler ve çevre faktörü ile değerlendirmişlerdir. Bu grup sosyal dışlanmanın, toplumsal düzen için gereken alt sistemlerin eksiklikleri nedeniyle oluştuğunu ifade ederek demokrasi ve hukuk, işgücü piyasası, sosyal refah düzeni, aile ve toplum düzeni olgularının

bu anlamda etken olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasıyla ilgili sorun yaşanmaktadır. Sosyal dışlanmanın tanımlanmasıyla ilgili sorunların ana nedenlerinden biri, sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve belirsiz bir kavram olmasıdır. Konunun ekonomik boyutunu göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak salt ekonomik bir mesele olarak ele almak da doğru değildir (Silver, 1994: 541). Beall ve Piron (2005: 8) ise, sosyal dışlanmayı geçim kaynaklarına, insani gelişime ve vatandaşlıkta eşitliğe erişimde karşılaşılan engellerle ilişkilendirerek, sosyal dışlanmayı ‘çok boyutlu’ ve ‘dinamik’ bir süreç olarak tanımlamaktadır. Schulte’ye (2002: 121) göre sosyal dışlanma; kişilerin vatandaşlık haklarını elde edememelerinden kaynaklanan bir durumdur.

Bunun yanında; sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Sosyal dışlanma, emek piyasaları marjinalliği, yoksulluk ve sosyal izolasyon kavramları ile ilgili olarak çok yönlü ya da birden fazla dezavantajlılık durumunu işaret eden bir kavramdır (Beall ve Piron, 2005: 8).

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasındaki zorlukların temel nedeni çeşitli ülkelerde yapılmış olan çalışmalardaki sonuçların sosyal dışlanmanın ortaya çıkış nedenlerini farklı olarak ortaya koymasıdır. Örnek vermek gerekirse; Almanya’da uzun dönemli yoksulluğun sosyal dışlanmaya etkisi ön plana çıkmakta iken, Portekiz’de düşük hayat standartlarının sosyal dışlanmayla ilişkisi, Norveç’te ise marjinalleşme öne çıkmaktadır (Barnes, 2002: 6).

Avrupa Topluluğu Komisyonu (1993), sosyal dışlanmayı şu şekilde tanımlamıştır: “Sosyal dışlanma çok yönlü ve değişken faktörlere vurgu yaparak insanların modern toplumun beraberinde getirdiği değişimden, uygulamalardan ve haklardan dışlanmalarını ifade eder. Yoksulluk bu duruma sebep olan en açık faktörlerden biridir. Bununla birlikte sosyal dışlanma aynı zamanda kişilerin barınma, eğitim, sağlık ve çeşitli hizmetlere ulaşmalarında ortaya çıkan yetersizliklere de işaret eder...”

Sosyal dışlanma ekonomik ve sosyal boyutlarının yanında siyasi haklar, vatandaşlık hakları, güç ilişkileriyle olan boyutuyla da gündeme gelmektedir. Bu nedenle sosyal dışlanma, kişilerin ve değişik grupların iktisadi, sosyal ve siyasi hayata katılmak istediklerinde, bu katılıma ve var olan haklarının kullanılmasına engel olan bir durum ya da süreçtir (Beall ve Piron, 2005: 9).

Sosyal dışlanmanın farklı tanımlarının yanı sıra, sosyal dışlanmayı aktif dışlanma ve pasif dışlanma şeklinde ikiye ayırmak da mümkündür. Aktif dışlanma; göçmenlere ve mültecilere gittikleri yerlerde elverişli ve kullanılabilir sosyal, ekonomik ve siyasi statülerinin verilmemesi durumudur. Pasif dışlanma ise; ortaya çıkan yoksunlukların dışlanmaya yol açmama durumudur. Ekonominin durgun olduğu dönemde ortaya çıkan yoksulluk ve buna bağlı olarak yaşanan toplum-dışında kalma pasif dışlanmaya örnek olarak gösterilebilir (Doğan, 2014: 127-157).

‘Eksik Yurttaşlık’ olarak da kabul edilen sosyal dışlanmanın tanımını unsurlarıyla yapılmaktadır. Bazılarına göre sosyal dışlanmanın dört unsuru bazılarına göre ise sosyal dışlanmanın üç unsuru vardır. Şahin (2009: 41-47), sosyal dışlanmanın görelilik, çok boyutluluk, dinamiklik ve sosyal ilişkiler olmak üzere dört unsuru olduğunu yazmaktadır. Sosyal dışlanmanın, zaman, yer ve toplum bakımından farklı bakış açılarına göre değişebileceğini görelilik unsuru ifade ederken çok boyutluluk unsuru olarak da sosyal dışlanmanın birçok nedenden ortaya çıkabildiğini ve çok farklı sosyal alanlarda ve süreçlerde kendini göstereceği gerçeğidir. Sosyal dışlanmanın dinamiklik unsuru, bireylerin hem mevcut durumlarından hem de geçmiş ve gelecekteki koşullarından etkilenmelerini içermektedir. Sosyal ilişkiler unsuru da bireylerin ve grupların davranışlarının dışlanma üzerinde büyük bir role sahip olmasıdır. Bu unsurun özü, sosyal dışlanmanın belli bir grup insan tarafından başka belli bir grup insana karşı yapılan bir davranış olması oluşturur.

Atkinson (1998: 9-24) ise, sosyal dışlanmanın; ‘görelilik’ (relativi-

ty), ‘özne’ (agency) ve ‘dinamikler’ (dynamics) olarak üç unsuru olduğunu yazmaktadır. Buradaki görelilik unsuru; belirli bir toplum kesiminden belirli bir zaman içinde ve belirli bir yerdeki dışlanmayı, özne unsuru; öznenin ya da öznelerin yapmış olduğu eylem ya da eylemleri, dinamikler unsuru da; kişilerin geleceğe yönelik beklentilerinin yüksek olmayışı ve çok az beklenti sahibi olması durumunu ifade etmektedir (Millar, 2003: 186).

Tanımlardaki çeşitliliğin bir nedeni, sosyal dışlanmanın ilgili olduğu alanlar olduğu gibi bir diğer nedeni de tarihsel süreç içindeki gelişimdir. Bu nedenle, sosyal dışlanmanın tarihsel süreci de incelenmelidir.

2.2. Sosyal Dışlanmanın Tarihsel Süreci

İlk olarak 1960’larda Fransa’da yoksullar için kullanılmaya başlanmış olan sosyal dışlanma, tarihin ilk dönemlerinden beri toplumların en büyük sorunlarından biridir. Sapancalı (2005: 13) kavramın 1960’larda Fransa’da ortaya çıktığını, politikacıların, gazetecilerin, akademisyenlerin, bürokratların yoksullardan ideolojik ve üstü kapalı olarak dışlanmış olarak söz ettiklerini yazmaktadır. Gökbayrak (2005: 2), kavramın ilk olarak Fransa Sosyal İşlerden Sorumlu Bakanı Rene Lenoir tarafından, kullanıldığını ve oradan da diğer Avrupa ülkelerine yayıldığını ifade etmektedir. Silver (1994), Lenoir’in sosyal dışlanma ile belirttiği toplum kesimi içinde; engellilerin, suçluların, sağlığı bozulmuş olanların, bakıma muhtaç yaşlıların, yalnız yaşayan annelerin, istismara uğramış çocukların, madde bağımlılarının, melankoliklerin, problemlili ailelerin, marjinal ve asosyal insanların ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanların yer aldığını ifade etmektedir.

Sosyal dışlanmanın en yoğun yaşandığı dönem 1980’li yıllar olmuştur. Bunda ekonomik kriz ve yeniden yapılanma süreçleri ve buna bağlı olarak sosyal refah devletinde yaşanan aksaklıklar etkili olmuştur. Bu dönemde sosyal dışlanmış olanların içine yukarıda sayılanların yanında işsizler de eklenmiştir (Çakır, 2002: 84).

Sosyal dışlanma, gerek etkenleri gerekse etkilenenleri bakımından sosyal politika ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Sosyal dışlanma, sosyoloji ile birlikte, sosyal politikanın da temel konularından biridir. Sosyal dışlanma, sosyal politika alanının önemli çalışma konusudur.

2.3. Sosyal Dışlanma ve Sosyal Politika

Sosyal dışlanma toplumsal alanda barış için bir tehdit unsuru olmanın yanı sıra, sosyal bölünme ve sosyal patlama gibi olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal politikalar önem kazanmaktadır. Ancak sosyal dışlanmaya sebep olan faktörlerin karmaşıklığı etkili bir sosyal politika geliştirilmesini zorlaştırmaktadır.

İnsanlık sorunu olarak kabul edilebilen sosyal dışlanma ile etkili çözüm yolları bulunmalı ve geliştirilmelidir. Bunun için en başta, sosyal dışlanmanın boyutları ele alınmalı ardından sosyal dışlanmaya neden olan etkenler irdelenmeli ve sosyal dışlanma göstergeleri ışığında çözüm yolları bulunmalıdır (Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016: 14). Sosyal dışlanmanın anlaşılması, tanım ve tarihsel süreç yeterli değildir. Bunlarla beraber sosyal dışlanmanın boyutlarının da ele alınması gerekmektedir.

2.4. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma; yoksunluklara neden olan süreçlerle ve ilişkilerle ilgilidir. Bu anlamda insanların geçim kaynaklarından, çalışmaktan, gelirden, konut sahibi / kiracısı olmaktan, eğitim ve öğretim görme hakkından, refah devleti imkânlarından dışlanmış olabilmek durumu söz konusudur.

İnsanların uzun dönemli işsiz kalmaları nedeniyle geçim kaynağından ve düzenli gelirden yoksun kalmalarıyla beraber sosyal hayata katılamamaları, temel ihtiyaçlardan yoksun olmaları, yaşanabilecek konut ve barınma imkânlarından yoksun olmaları, sağlık ve eğitim imkânlarına ulaşamamaları gibi durumlar sosyal dışlanmanın çok

boyutlu yanının bir göstergesidir.

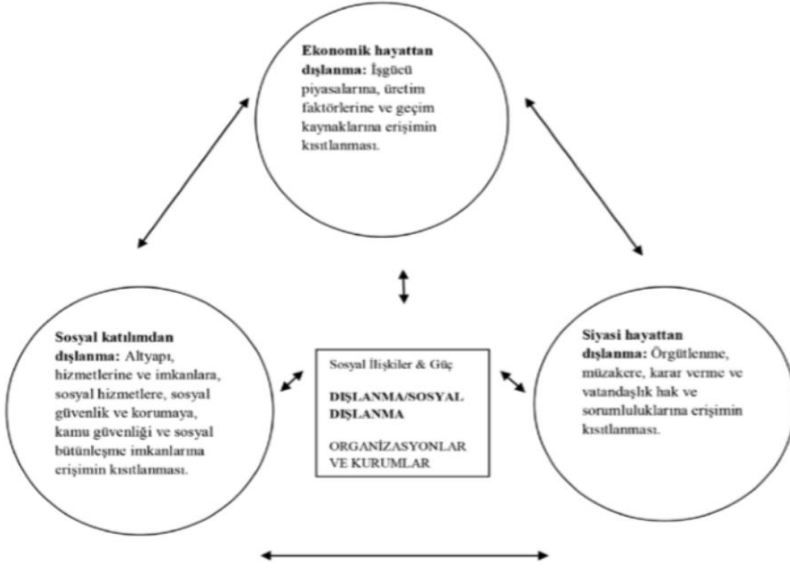
Sosyal dışlanma sürecinde kişilerin çalışma şartlarına, para kazanma faaliyetlerine ve eğitim- öğretim görme imkânlarına erişeme durumu vardır. Bu durumda dışlanmış kesimin sahip olduğu imkânlar olabildiğince kısıtlı olur ve bu kişiler karar alma süreçlerine katılımda da kısıtlanırlar (Adaman, 2013: 27-28).

Sosyal dışlanmanın boyutlarını ele almazdan önce; sosyal dışlanmanın küresel ve yerel etkenleri gerçeği de göz ardı edilemez. Sosyal dışlanmanın küresel etkenlerinde, küreselleşmeyle ilgili gelişmeler, yerel etkenlerinde de ulusal boyutta iktisadi yapıların ve refah sistemlerinin özelliklerinden, vatandaşlık haklarının uygulanamaması vb. gibi durumlar söz konusudur. Smith'e (2002: 1) göre, sosyal dışlanmanın küresel ve yerel etkenlerinde, küresel ve yerel düzeyde ortaya çıkan gelişmeler ve bunlara ek olarak bölgelerin kendilerine özgü yapıları, buralarda yaşayan insanların nüfus özellikleri ve yerel yönetimlerin sahip olduğu unsurlar öne çıkmaktadır.

Sosyal dışlanmanın küresel ve yerel etkenlerinde, yaşanan sürecin, yoksulluk, göç, ekonomik krizler, kişilerin sağlık ve engellilik durumları, kişilerin eğitim ve nitelik düzeyleri, içinde bulunulan ekonomik ve sosyal yapı, nüfus ve coğrafi özellikler, refah devletinin yapısı, işsizlik, eğreti ve güvencesiz istihdam vb. pek çok sebebin sosyal dışlanmaya neden olduğu görülmektedir.

Bütün bunlardan hareketle, küresel ve yerel etkenleri de göz önüne alarak, sosyal dışlanmanın boyutlarını; ekonomik, sosyal ve siyasal olmak üzere üç başlık altında ele almak mümkündür. Sosyal dışlanmanın bu üç (ekonomik, sosyal ve siyasal) boyutu, birbirinden bağımsız değildir. Sosyal dışlanmanın bu üç boyutu her ne kadar birbirinden bağımsız gibi gözükse de esas itibarıyla birbirine bağlı unsurlar içermektedir. Başka bir ifadeyle, sosyal dışlanmanın üç boyutunun, bir bütün olarak birbirini etkileyen unsurlar olduğu söylenebilir. Buradaki üç boyutun birbirine bağımlılığından maksat, üç boyutun herhangi birinin varlığının ve yokluğunun diğerleri ile ilişki içinde olmasıdır.

Şekil 2.1. Sosyal Dışlanmanın Üç Boyutu

Kaynak: Beall ve Piron, 2005: 9.

Sosyal dışlanmanın üç boyutu toplumsal anlamda da bir bütünü temsil etmektedir. Sosyal dışlanmanın üç (ekonomik, sosyal ve siyasi) boyutu, aynı zamanda sosyal dışlanmanın ne kadar derin bir konu olduğunun da göstergesidir. Bu durum yukarıdaki şekilde (2.1) açıkça görülmektedir. Aşağıda yer alan Şekil 1.'de sosyal dışlanmanın üç boyutunun birbirlerini nasıl etkilediği ve bir bütün olarak, kişilerin ekonomik hayattan dışlanmalarının yanında siyasi hayattan ve sosyal katılımdan da dışlandıkları ve topluma tam olarak katılmadıkları ortaya konmuştur.

Sosyal Dışlanmanın Ekonomik Boyutu: Sosyal dışlanmanın en net boyutu ekonomik hayattan dışlanma şeklinde tezahür eden ekonomik boyuttur. Bu boyutta işgücü piyasalarından dışlanma durumu vardır. Dolayısıyla bu durum; üretim faktörlerinden ve geçim kaynaklarından dışlanmayı da yaşıtmaktadır (Beall ve Piron, 2005: 9).

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunda; toplumun bir kısmının iktisadi büyümeden ve refahtan pay alamaması durumu söz konusudur. Sapançalı (2005: 3), bu durumu, toplumun bir kesiminin toplumun sahip olduğu içtimai ve iktisadi imkânlardan uzak kalması olarak özetlemektedir. Rodgers (1995: 44) ise sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunu: “Bilhassa yardım almadan sosyal haklardan yararlanmada güç yoksunluğu, kişinin kendine duyduğu saygının düşük olması, mükellefiyetlerini yerine getirme kapasitesinde yetersizlik ve bireylerin ve grupların içinde buldukları toplumun ve ekonomik yapının fayda ve imkânlarından yararlanamamaları” olarak ifade etmektedir.

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunda, toplumda bazılarının elde edip ulaşabildiği diğer bir kesimin ise elde edemediği ve ulaşamadığı gelir, üretim ya da mal ve hizmetler gibi alanlar söz konusudur. Bu şekilde, aynı toplumda olmasına rağmen, bazıları, gelir ve geçim kaynakları, istihdam ve işgücü piyasalarından istifade edememekte ya da konut ve barınma gibi temel gereksinimlerini sağlama konusunda mahrum bırakılarak dışlanmaktadır.

Sosyal dışlanmanın ifade edilebilmesi için, tek başına sosyal dışlanmanın ekonomik boyutunun anlaşılması yeterli değildir. Bununla beraber sosyal dışlanmanın sosyal ve siyasal boyutlarının da bilinmesi gerekir.

Sosyal Dışlanmanın Sosyal Boyutu: Sosyal dışlanmanın sosyal boyutunda insanların toplumsal faaliyetlere katılamamaları durumu vardır. Sosyal faaliyetlerden dışlanan insanlar, yaşadıkları toplumda sosyal olarak dışlanmışlardır (Burchardt, Grand ve Piachaud, 2002: 1). Sosyal katılımdan yoksunluk olarak da özetlenebilecek olan sosyal dışlanmanın sosyal boyutunda; insanların sosyal güvenlik, sosyal korumaya, altyapı hizmetleri ve kamu güvenliği gibi alanlardan dışlanmaları durumu söz konusudur (Beall ve Piron, 2005: 9).

Sapançalı (2005: 3), sosyal dışlanmanın sosyal boyutunu toplumda yaşayan bir kesimin çeşitli sebeplerle toplumsal eylemlere katılımının eksikliği olarak tanımlamaktadır. Sapançalı’ya göre, burada ifade

edilen normal eylemler, üretim, tüketim, tasarruf yönlü olmakla birlikte siyasal ve sosyal yönlü de olabilir.

Sosyal dışlanmanın sosyal boyutunda, birey ya da grupların yaşadıkları topluma istedikleri düzeyde katılamamalarının sebepleri olarak; ırk, cinsiyet, etnik kimlik, kast sınıfı gibi sosyal kimlikler ya da yaşanılan mekânlar ve yerler (üçra bölgeler, savaşın ve kargaşanın olduğu yerler vb.) sayılabilir (Beall ve Piron, 2005: 18-20).

Sosyal dışlanmanın sosyal boyutunda, sosyal dışlanmanın oluşumu, üç durumla ele alınmaktadır. İlk durumda; sağlık ve eğitim alanlarında kişilerin sosyal hizmetlere erişememe, ikinci durumda; kişilerin işgücü piyasalarına erişememeleri neticesinde, özellikle de kötü ve yetersiz istihdam koşullarında çalışma ve düşük ücret elde edilmesi gibi durumlar, üçüncü durumda da toplum içerisinde kişilerin sosyal katılımlarının olmaması neticesinde sosyal katılımı ilgili imkân ve fırsatları elde edememe ve bu fırsatlardan uzaklaşma şeklinde yaşanmaktadır (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 419).

Sosyal dışlanmanın sosyal boyutunda, insan ve toplum ilişkileri bakımından yaşanan diğer bir durum ise bireylerin toplumsal ilişkilerinde karşılaştıkları engellerdir. Giddens (2008: 402); sosyal dışlanmayı engelleme biçimleri olarak tanımlarken: “Sosyal dışlanma, bireylerin, toplumun geneliyle tam olarak bütünleşmesinin engellenme biçimlerini göstermektedir” şeklinde bir ifade kullanmaktadır.

Sosyal dışlanmanın çok somut olarak ifade edilmeyen üçüncü boyutu siyasal boyutudur. Sosyal dışlanmanın siyasal boyutu, siyasal katılımın, bireyin toplum içinde sesi- sedası olmak bakımından ayrı bir öneme sahiptir

Sosyal Dışlanmanın Siyasal Boyutu: Sosyal dışlanmanın üçüncü boyutu, insanların siyasi hayattan dışlanmalarıdır. Bunun en çarpıcı örneği, insanların karşılaştıkları engeller ya da düşünceleri nedeniyle bir araya gelip örgütlenmelerine, karar verme mekanizmalarına ve vatandaşlık haklarına erişememeleridir (Beall ve Piron, 2005: 9). Siyasal dışlanmanın siyasal boyutunda, temel hakların tanınmasından

yoksunluk veya bu hakların tanındığı yerlerde, bu hakların gerçekleşmesi için siyasi ve kanuni sistemlere ulaşmada yoksunluk söz konusudur (Burchardt, Grand ve Piachaud, 2002: 3). Başka bir ifadeyle, sosyal dışlanmanın siyasal boyutunu kişilerin, vatandaşlık haklarından mahrumiyet olarak ifade etmek mümkündür (Bhalla ve Lapeyre, 1997: 420). Söz konusu vatandaşlık haklarının Marshall'ın (2006: 6-7) belirttiği; medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal dışlanmanın siyasi boyutunu oluşturan, kişilerin yerel ve ulusal boyutta karar verme süreçlerine dâhil ol(a)mamalarıdır (Burchardt, Grand ve Piachaud, 2002: 31). Bu noktada, kişilerin siyasi süreçlerdeki faaliyetlerden soyutlanması ve vatandaşlık haklarından yoksunluk ya da bu hakların kısıtlı kullanılması durumu yaşanmaktadır.

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasının ve üç boyutunun yanı sıra, sosyal dışlanmayla ilgili yaklaşımlarda ortaya konmuştur. Bu yaklaşımlar, sosyal dışlanmanın modellenmesi bakımından önemlidir.

2.5. Sosyal Dışlanmayla İlgili Yaklaşımlar

Sosyal dışlanmayla ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlarda en fazla bilineni Ruth Levitas ve Hilary Silver'in yaklaşımlarıdır. Levitas (2005: 26) sosyal dışlanmayı yeniden dağıtımcı, sosyal bütünleşmeci ve ahlaki sınıf altı söylemi olarak isimlendirdiği üç farklı modelle analiz etmiş ve bu modellerde yoksulluk ve yurttaşlık haklarında oluşan erozyona, işgücü piyasalarına ve son olarak da ahlaki ve kültürel sebeplere yoğunlaşarak sosyal dışlanmanın oluşumunu açıklamaya çalışmıştır. Silver (1994: 540) ise sosyal dışlanmayla ilgili yaklaşımını; dayanışma, uzmanlaşma ve monopol olarak adlandırdığı üç paradigmayla analiz etmiştir.

2.6. Sosyal Dışlanmaya Neden Olan Etkenler

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir süreç olduğu defalarca ifade edilmiştir. Bu çok boyutun içinde sosyal politikanın nedeni olan et-

kenler olarak; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, coğrafi birçok etken sayılabilir (Sapançalı, 2003: 58). Sosyal dışlanmaya neden olan etkenleri genel olarak, göç, gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, sosyal koruma yetersizliği, küreselleşme, etnisite, inanç vb. başlıkları altında ele almak mümkündür.

Göç: Sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri göçlerdir. Göçün her türlü sosyal dışlanmanın nedenlerinden biridir (Sürüel, 2008: 67). Göç beraberinde yaşanan sosyo- ekonomik sorunlar işsizliğe neden olmaktadır (Mutluer, 2003: 12). Bir yandan işsizlik diğer yandan eğitim ve donanım eksikliği, göç edenlerin göç ettikleri yerde sosyal dışlanma yaşamalarını kolaylaştırmaktadır (Casas ve Latta, 2004: 60). Bunun yanında göç edenlerin göç ettikleri yerde dil sorunu ile birlikte kültürel ve sosyal farklılaşmalar yaşamaları onları yalnızlaştırmaktadır (Gönüllü, 1996: 101).

Göçün sosyal dışlanmaya neden olan etkenlerinden bir diğeri de göç edenlerin göç ettikleri yerde / ülkede kamuoyu ve medya tarafından imaj olarak olumsuzlaştırılmalarıdır. Bu olumsuz imaj ise, göç edenin, sosyal olarak dışlanma ve yalnızlaştırılma nedenidir. Ayrıca göç edenlerin, göç ettikleri yere göre düşük vasıflı olmaları ve gittikleri yerin / ülkenin dil ve kültürüne yabancı olmaları, gittikleri yerde / ülkede yaşayanlarla sosyo-kültürel entegrasyonu zorlaştırmaktadır. Bu durum çoğunlukla ya entegrasyon yerine asimilasyon doğurmakta ya da farklı kimlik krizlerine neden olmaktadır. Bu durum ise sosyal dışlanmanın bir başka nedeni olarak kabul edilebilir (Engin, 2010: 362).

Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksulluk: Gelir dağılımı adaletsizliği yoksulluğun en temel nedenlerinden biridir. Bu durum aynı zamanda sosyal dışlanmanın da temel etkenlerindedir. Geçimini sağlayacak kadar bir gelirden yoksun olma hali olarak yoksulluk; sosyal dışlanmanın nedeni olduğu kadar sonucudur da. Sosyal dışlanmanın refah düzeyi ve fert başına düşen gelir ile ilişkili olduğu, toplumda gelir ve refah düzeyinde belirgin olarak ortaya çıkan olumsuz farklılığın görüldüğü kesimlerin sermaye birikim sürecinin dışın-

da kaldığı görülmektedir (Şahin, 2009: 15).

Sosyal dışlanmanın, gelir dağılımı adaletsizliği ile yakından ilgili olduğu unutulmamalıdır. Bireylerin elde ettikleri gelir aynı zamanda sosyal bütünleşmenin de önemli faktörlerinden biridir. Bu noktada yoksulluk ve eşitsizliğin sosyal dışlanmanın temel sebeplerinden olduğu gözden ırak tutulmamalıdır (Çakır, 2002: 92). Bu konu detaylı olarak çalışmanın 3. bölümünde ele alınmıştır.

İşsizlik: Sosyal dışlanma, istihdam ve işgücü piyasasıyla yakından ilişkilidir. Bu ilişkide, sosyal dışlanmayı belirleyen faktör; bireyin işgücü piyasasında, istihdama katılıp katılmaması ve istihdama katılma biçimidir. Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisini; iş dünyasından yani çalışmaktan dışlanmak ve işgücü piyasası içerisinde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle yaşanan dışlanma olmak üzere iki boyutta ele almak mümkündür. Sosyal dışlanma, bu boyutların birincisinde, sosyal dışlanma, uzun süreli işsizler ordusu tarafından yaşanırken ikincisinin de ise sağlam olmayan, güvencesiz işlerde çalışanlar tarafından yaşanmaktadır.

İşsizlik; çok boyutlu olan sosyal dışlanmanın her boyutunda mevcuttur. İşsizlikte sosyal dışlanma; bireyin işsizlik nedeniyle emek piyasasına katılamamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum işsizlik ve bunun sonucunda yoksulluk olarak sosyal dışlanma içinde yer almaktadır (Sapançalı, 2003: 137-138).

Sosyal Koruma Yetersizliği: Genel olarak, sosyal koruma sistemlerinin, bireylerin karşılaşılabilecekleri sosyal risklere karşı güvence ve muhtaç bireylerin toplum içinde bir yer edinmelerini sağlamak amacı güttükleri bilinmektedir. Buradaki maksat; maddi yönden muhtaç duruma düşmüş bireylerin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasının önüne geçilmesidir.

Sosyal koruma sistemlerinin yetersizliği ya da bireylerin bazılarının sosyal koruma sistemlerinden yeterince yararlanamaması sosyal dışlanmaya neden olan etkenlerden biridir. Bu durum çoğunlukla işsizlik, gelirsizlik, sağlıksız barınma koşulları, suça teşvik eden ortam ve kötü

sağlık koşulları ile desteklenerek sosyal dışlanmanın içinden çıkılmaz hali oluşturmaktadır. Sosyal koruma sistemlerini, işsizliğin neden olduğu sosyal dışlanmanın panzehiri olarak görmek mümkündür. Nitekim Heikkinen (2000), sosyal korumanın yüksek olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde işsizliğin zarar verici etkisinin daha az olduğunu ifade etmektedir. Aynı doğrultuda Şahin (2009: 67- 68) de, sosyal koruma sisteminin yeterli düzeyde olmadığı ülkelerde, bir geliri olmayanların, emek sunumuna imkân verilmeyenlerin, sosyal güvenlik sistemine katkı sağlamadıkları için sosyal korumadan uzak kaldığını ve bu durumun sosyal dışlanmaya neden olduğunu yazmaktadır.

Küreselleşme ve Neo-liberal Politikalar: Küreselleşme ve ona bağlı olarak gelişen neo-liberal politikalar, daha çok gelişmekte olan ülkelerde, ücretlerin düşürülmesine, çalışma standartlarının geriletilmesine, işgücü piyasasının enformelleşmesine neden olduğu için sosyal dışlanmanın etkenlerinden biridir. Bunun yanında küreselleşme ve ona bağlı olarak gelişen neo-liberal politikalar, ülkeler arasında ve ülke içinde, gelir dağılımında adaletsizlik ve eşitsizlik meydana getirerek sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (Sapancalı, 2003: 64-66).

Küreselleşme ve ona bağlı olarak gelişen neo-liberal politikalar, daha çok küreselleşmenin kaybedenlerinin sosyal dışlanma yaşamasına neden olmuştur. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde küresel piyasalarla eklemlenme gerekçesi işgücü piyasalarını kuralsızlaştırmıştır. Bu durumda da sosyal dışlanmanın nedeni olmuştur.

Sosyal dışlanmanın etkenleri, sosyal dışlanmanın hazırlanması bakımından ne kadar önemli ise, sosyal politikanın oluşumu, gösterge ve ölçülmesi de sosyal politikanın sonuçları bakımından o kadar önemlidir.

Bütün bunlara ilave olarak, sosyal dışlanmaya yol açan nedenler olarak, toplumsal anlamda ırk, renk ve cinsiyet farklılığının da yazılması gerekir. Kadın- erkek eşitsizliğinden etnik yapı farklılığına kadar uzanan bu durum sosyal dışlanmanın bir diğer nedenidir. Bunun en çarpıcı örneği, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Afrika kö-

kenli olanların yıllarca ikinci sınıf insan muamelesi görmesi, bazı Balkan ülkelerinde, azınlık olarak adlandırılan kesimlerin yok kabul edilmesi verilebilir.

2.7. Sosyal Dışlanmanın Oluşumu, Gösterge ve Ölçülmesi

Sosyal dışlanmanın oluşumunda yaşanan değişkenler ve sosyal dışlanmanın engellenmesine yönelik geliştirilen sosyal politikalar, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Her ülke kendine göre oluşan sosyal dışlanmanın biçimine yönelik bir içerme politikası geliştirmek durumundadır. Örneğin sosyal dışlanma; Fransa'da toplumsal ilişkilerin bitmesinden kaynaklanan bir sorun olarak kabul edilirken İngiltere'de gelir dağılımındaki adaletsizliğin sonucunda ortaya çıkan bir sorun olarak kabul edilmektedir (Tartanoğlu; 2010: 4).

Sosyal dışlanmayı tek bir ölçüt ile ölçmek ve tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle her toplum farklı sosyal dışlanma sistemleri geliştirmeye çabalamaktadır (Sapançalı, 2003: 55). Sosyal dışlanmanın ölçülmesi matematiksel bir işlemde öte ölçüm sonunda ortaya çıkan veriler vasıtasıyla, sosyal dışlanmanın seyrinin takip edilmesi ve sosyal dışlanma ile mücadele için gereklidir. Bununla beraber, sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısı olması, kavramın tek bir ölçüt veya gösterge üzerinden izlenmesi ve ölçülmesini imkânsız hale getirmektedir.

Sapançalı'ya (2003: 56) göre; sosyal dışlanma ölçümünde, biri doğrudan doğruya sosyal dışlanmanın boyutlarını ölçmeye yönelik diğeri de sosyal dışlanmanın temel nedenlerinin genişliğinin ölçülmesine yönelik olmak üzere iki farklı yaklaşım uygulanmaktadır. Doğrudan doğruya sosyal dışlanmanın boyutlarını ölçmeye yönelik olan ölçüm yöntemi yaklaşımında, uygun bir sosyal dışlanma tanımının yapılması, ölçütlerinin belirlenmesi, dışlanma konusunda anketlerin düzenlenmesi ve uygulanması ve bunların değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ise uygulama bakımından oldukça zordur. Diğer ölçüm yöntemi yaklaşımında ise yoksulluk, işsizlik, hastalık, evsizlik

oranları ve diğer dezavantajlar ve ayrımcılığa ilişkin veriler ele alınmakta, her ülkede veya bölgede mevcut olan dışlanma sorunu ölçümlenebilmektedir. Teknik olarak ele alındığında ikinci ölçüm yönteminin daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür (Kalkınma Bakanlığı / SODES, 2013: 77).

Tablo 2.1. Sosyal Dışlanma İçin Sosyal İçermenin İlgili Alanları ve Sosyal Göstergeleri

Sosyal İçermenin İlgili Alanları	Sosyal Göstergeleri
Sosyal Güvenlik Sistemine Dâhil Olma	Sosyal Güvenlik Hizmetlerine erişimin ve demografik değişkenler yoluyla belirginleşen düşük gelirin dağılımı
Emek Piyasasına Dahil Olma	Tam ve yarı zamanlı işlere / mesleklere erişimde demografik değişkenler yoluyla beliren ayrımcılığın dağılımı
Konut ve Mülkiyete Dâhil Olma	Komşuluk / semt ilişkilerine erişimin, barınmanın ve evsizlik oranlarının dağılımı
Sağlık Hizmetlerinin Kapsamına Dâhil Olma	Sağlık Hizmetlerine erişimin ve ölüm oranlarının dağılımı
Eğitim Sistemi ve Eğitim Hizmetlerine Dâhil Olma	Eğitsel ve Kültürel hizmetlere erişimin ve buralarda demografik değişkenler yoluyla ortaya çıkan ayrımcılığın dağılımı
Siyasal Sisteme Dâhil Olma	Oy verme hakkı
Sosyal Yaşama Dâhil Olma	Boş vakitlerini değerlendirmenin, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve komşuluk hizmetlerine erişimin dağılımı
Sahip Olunan Statünün Düzeyi	Fırsat eşitliğine yönelik ve ayrımcılığa karşı kanunlar ile sosyal aktiviteye erişimin dağılımı

Gelişmiş ülkelerde, bilim insanları tarafından, sosyal dışlanmayı ölçmeye yönelik farklı sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemler arasında en göze çarpanı olan Berman ve Phillips'in (2000: 329-350) çalışmasına göre sosyal dışlanma, sosyal içermenin karşıtı konumdadır. Yukarıda yer alan Tablo 2.1'de gösterilen sosyal içermenin özgün belirtileri ile sosyal dışlanmanın ölçülmesi mümkündür. Bir anlamda "olmayan ergi" metoduyla bu doğrultuda sosyal içirme, sekiz farklı boyuttan oluşmaktadır. Her boyutun sosyal yönü yansıtan kendine has belirtileri vardır. Tablo 2.1'de bulunan sekiz boyutun yardımıyla sosyal dışlanma olgusu açıklık kazanmaktadır. Sosyal içirme göstergelerinin karşılığı olan sosyal boyutlarla birlikte toplumdaki bireylerin dışlanma oranları, aidiyet duygusu düzeyleri ortaya çıkmaktadır (Berman ve Phillips, 2000: 329-350).

Sosyal dışlanmanın ölçülmesinde bir diğer önemli yaklaşım Saunders (2003: 11) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşıma göre sosyal dışlanma; yoksulluk ve satın alma gücü paritesi kavramları bakımından incelenmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşımın üç önemli göstergesi; sosyal etkileşimden yoksun olma, ev / aile ile ilgili mahrumiyet ve yüksek oranda tüketim sorunlarıdır (Saunders, 2003: 11).

Sosyal dışlanmanın ölçülmesiyle ilgili olarak yapılan ölçüm çalışmalarından en detaylı analizlerden oluşanı, AB-Sosyal Koruma Komitesi tarafından yapılmıştır. Komite, yaptığı çalışmayla, sosyal dışlanma alanında önemli ve ayrıntılı göstergeler ortaya koymuş, geniş ve kapsamlı göstergeler oluşturmuştur (EUSPC: European Union Social Protection Committee, 2001: 3).

2.8. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Sen (2000: 1-48), sosyal dışlanmayı; eşitsizlik ve görelî yoksulluk, iş piyasasından dışlanma, kredi piyasasından dışlama ve cinsiyet ağırlıklı dışlanma ve eşitsizlik olmak üzere sınıflandırmaktadır.

Atkinson ve Davoudi (2003: 428-429) ise, sosyal dışlanmanın sistemsel bozulmaya bağlı olduğunu ve bu sistemlerde bir bozulma

meydana geldiğinde sosyal dışlanmanın oluştuğunu yazmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 2.2’de, Atkinson ve Davoudi’nin (2003: 428-429) sistemleri ve alt sistemleri gösterilmiştir. Tablo 2.2’ye göre; sosyal sistemler aile, işgücü piyasası, toplum gibi alt sistemlerden; ekonomik sistem ücret sosyal güvenlik, mal ve birikimlerden oluşmaktadır. Yasal sistem, eğitim, sağlık, siyasi haklar, adalet ve bürokrasi gibi alt sistemlerden oluşan kurumsal sistemler, bölgesel sistemler ve sembolik sistemlerde sosyal dışlanma açısından önemlidir. Tüm bu sistemlerde meydana gelebilecek bir bozulma bireyi sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Tablo 2.2. Sosyal Dışlanmanın Meydana Gelebileceği Sistem ve Alt Sistemler

Sistemler	Alt sistemler
Sosyal	Aile, işgücü piyasası, çevre, toplum, cemiyet
Ekonomik	Kaynaklar (ücret, sosyal güvenlik, birikim, mallar), mal ve hizmet piyasaları
Kurumsal	Yasal sistem, eğitim, sağlık, siyasi haklar, adalet, bürokrasi
Bölgesel	Demografik (göç), erişebilirlik (ulaşım ve iletişim), toplum (mahrum bırakılmış bölgeler)
Sembolik	Kimlik, sosyal görünürlük, kendine olan saygı, temel yetenekler, ilgi ve motivasyonlar, umutlar

Kaynak: Atkinson ve Davoudi, 2003: 428-429.

İşsizlik, yoksulluk, kayıt dışı çalışma, sosyal güvenceden yoksunluk gibi sebeplerden kaynaklanan sosyal dışlanma, kişilerin ihtiyacı olan mal ve hizmetlere erişememesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durum zaman içinde bireyin tüketim mekanizmaları dışında kalmasına ve bu nedenle depresyona girmesine neden olmaktadır. İfade özgürlüğü, siyasi katılım, sendikal haklar gibi alanlarda yetersiz ve kısıtlayıcı düzenlemelerin sonucunda yaşanan sosyal dışlanma, bireyin kendisini

ilgilendiren alanlarda karar alma mekanizmasında olmamasına neden olmaktadır. Sosyal dışlanmanın bu yanı, toplumsal bölünmüşlüğü ortaya çıkarmaktadır. Farklı kültür, gelenek ve göreneklerin yerine getirilememesi, dini inançların yaşanma özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde yaşanan sosyal dışlanma da, toplumsal barışı tehlikeye sokmakta ve kutuplaşmaya, gettolaşmaya neden olmaktadır.

Sonuç olarak; sosyal dışlanma, bireysel düzeyde yabancılaşma, kendini güçsüz ve güvensiz hissetme ve sosyal işlevselliğin bozulması ile sonuçlanmaktadır. Yoksul ve göçmenlerde yaşanan sosyal dışlanma ise, toplumsal ayrılmaya, yabancı düşmanlığı ve sosyal krizlere neden olmaktadır.

3. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramıyla ilgili farklı görüşlere rağmen kavram ve türleri bakımından benzer özellikler göze çarpmaktadır. Yoksul kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında; yeterli seviyede geliri olmayan ya da rahat bir yaşam için gereken imkânlardan yoksun kişi olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk kavramının tanımı ise yaşam için gerekli koşullara sahip olamama durumu anlamına gelmektedir. Yaşamı devam ettirmek için gerekli koşullar ait olunan topluma, çevreye bağlı olarak farklılık göstereceğinden gözlemlenen ve olması gereken durumun karşılaştırılması gerekmektedir. Yoksulluk toplum, aile, ahlak ve kültür boyutumuzu olumsuz yönde etkileyen toplumsal bir risk faktörüdür (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 61).

3.1. Yoksulluğun Tanımı

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre yoksulluk; yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefillik, sefalet, olarak tanımlanırken, yoksulluğun öznesi olan yoksul kelimesi de hayatını sürdürmekte aciz kalan kimse, toplum, ülke, fukara, olarak tanımlanmaktadır (TDK Sözlük, 2008: 2188). Bu anlamda yoksulluğun ekonomik açıdan tanımlandığı açıktır. Bununla beraber; yoksulluğu sosyolojik olarak da tanımlamak mümkün-

dür. Marshall (1999: 825), yoksulluğu, daha çok iktisadi kaynak ve imkânlardan, az da olsa kültürel kaynak ve imkânlardan mahrum kalınan bir durum olarak ifade etmektedir. Marshall (1999: 825) devamında: “Yoksulluğun mutlak ve görelî tanımlarını birbirinden ayırmak oldukça yaygın bir eğilimdir. Mutlak olarak tanımlanmış yoksulluk, bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Sıklıkla sosyologların -özellikle ileri sanayi ülkelerindeki yoksulluğu incelerken- benimsedikleri görelî tanımlar ise, bireyin ya da grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları (başka bir deyişle, onların görelî yaşam standartlarını) gösterir” şeklinde tanımlamıştır.

Mutlak yoksulluk, parasal bir değerle ve mutlak yoksulluk sınırı ifadesiyle açıklanır. Mutlak yoksulluk sınırı; ülkeler, bölgeler, toplumlar arasında farklı seviyelerde olmakla birlikte, Dünya Bankası’na göre yoksulluk sınırı, günlük 3,1 ABD doları (USD)’dır (günlük 1,9 USD altı açlık sınırındır). Görelî yoksulluk olarak da toplumda yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine rağmen kişisel kaynaklarının yetersiz kalması ve bu nedenle yaşadıkları toplumun refah düzeyinin altında kalması ve topluma katılmalarının kısıtlanmış olmasıdır (Emin, 2016:2). Mutlak yoksulluk kavramı ile sadece gıda yoksulluğu ön plana çıkmaktadır. Görelî yoksulluk kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliriyle ilgilidir (Dansuk, 1997: 36). Genel olarak yoksulluğu beslenmeden giyime, eğitimden sağlığa kadar bütün alanlarda ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan yetmezlik ve yetersizlik olarak tanımlamak mümkündür (Hatipler ve Aytaç, 2011: 6).

Yoksulluk, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim gibi asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçlardan oluşan kaliteli bir yaşam standardına sahip olmak için yeterli gelir düzeyine sahip ol(a)mayan bireylerin durumu olarak da tanımlanabilir (Maxwell, 1999). Yoksulluğun tarihsel süreci de yoksulluğun anlaşılması bakımından önemlidir. Bu süreç, yoksulluğun tanımının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.2.Yoksulluğun Tarihsel Süreci

XVIII. ve XIX. yüzyılda sanayileşmeden kaynaklanan kapitalizmin yaygınlaşması nedeniyle önemli kuramcılar yoksulluk problemine daha fazla yönelmişlerdir. XVIII. yüzyılın ortalarında kapitalist çerçevede gelişen Sanayi Devrimi ile bir yandan işgücünün verimliliği yükselip, kitle üretimine geçiş sağlanarak büyük gelişimler yaşansa da beraberinde nüfus artışını, kentleşmeyi, hızla sanayileşen toplumlarda artan rekabeti getirerek yoksulluk olgusunu önemli bir toplumsal problem olarak meydana getirmiştir. Yoksulluğu tanımlarken dikkat edilmesi gereken husus; yoksulluğun sadece ekonomik boyutta mı yoksa bunun yanında sosyal ve siyasal faktörlerinde mi göz önünde bulundurularak tanımlanması gerekliliğidir. Sen'in (2000: 15) yaklaşımına göre yoksulluğu tanımlamak için önemli olan kıstaslar; bireylerin maddi ve manevi varlıkları, toplumdaki fırsatlar ve bireylerin yaşam kalitelerinden duydukları memnuniyettir. Bununla birlikte yoksulluk olgusu ekonomik boyuttan ziyade kültürel ve öznel boyutlarıyla ifade edilmektedir.

Teknolojide ve üretim faktörlerinde önemli gelişmelerin yaşandığı günümüzde halen devam eden yoksulluk probleminin uzun dönemlerden beri önemi artarak süregelmiştir. Özellikle azgelişmiş ülkeler yoksulluk problemiyle karşı karşıya kalmakta ve bu problemin çözülmesi hususunda çözüm yolları aramaktadır. Yoksulluk esas itibarıyla bir azgelişmişlik problemi değildir. Günümüzde gelişmiş ülkeler için de büyük bir sorundur. 1980 ve 1990'lı yıllarda dikkate değer bir artış izleyen yoksulluk kavramı, Avrupa'nın sosyal birlikteliğini olumsuz etkileyen seviyelere ulaşmıştır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2664).

3.3. Yoksulluğun Göstergeleri

Yoksulluk, bugün küresel bir sorun haline gelmiştir. Yoksulluğun çeşitli parametrelere dayalı farklı tanımları ve sınıflamaları yapılmaktadır. Yoksulluğun süresine göre, geçici ve kronik olmak üzere tasnifi

yapılmıştır. En yaygın kullanılan sınıflama ise Drewnowski (1977: 183-208) tarafından yapılmış olan mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve öznel yoksulluk şeklindeki sınıflamadır. Mutlak yoksulluk, ihtiyaçların karşılanması için yeterli kabul edilen standartların altında olma, görelî yoksulluk, bireyin kendi yansıttığı ihtiyaçlarını giderebilme bakımından grubun diğer üyeleri ile karşılaştırılması durumunda yetersiz kalması durumunu ifade ederken; öznel yoksulluk ise kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar kaynağa sahip olması konusundaki düşünceye göre yoksul olup ve olmadığına ilişkin ortaya koyduğu durumunu ifade etmektedir (Drewnowski, 1977: 183-208).

Dünya Bankası, yoksulluğu mutlak yoksulluk olarak ve bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı üzerinden hesap etmektedir. Buna göre; günlük geliri, 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar “mutlak yoksul” olarak tanımlanmıştır. Az gelişmiş ülkeler için yoksulluk sınırı kişi başına 1 USD, Latin Amerika ve Karayipler için 2 USD, Türkiye’nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 USD, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 USD olarak belirlenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 6).

Sen (2000: 15), yapabilirlik yaklaşımı ile yoksulluk ve kalkınma yaklaşımlarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sen’in yapabilirlik yaklaşımının temelinde insanların ne yapabilecekleri veya ne olabileceklerine yapılan vurgu vardır. Sen’in yapabilirlik yaklaşımına göre; yoksulluk sadece gelirden yoksunluk anlamı taşımamakta; bazı hak ve değerlere, hizmetlere erişim yeterliliğinin olmaması da yoksulluğu doğurmaktadır (Sen, 2000: 15).

4. Karşılaştırmalı Olarak Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Yoksulluk kavramı, yalnızca iktisadi imkân ve kaynaklardan yararlanamama boyutuyla kalmaz ve yoksullar dışlanmayı tüm sosyal bileşenler çerçevesinde yaşamaktadırlar. Yoksulluk ile dışlanma arasındaki bu yakın ilişki nedeniyle, yoksullukla ilgili en dinamik olgulardan birisi “sosyal dışlanma” kavramıdır. Geniş boyutta sosyal dış-

lanma değerlendirildiğinde; kişilerin veya ailelerin kaynaklardan ya da toplumsal sosyal ilişkilerden yoksun olmaları aşamalarını kapsayan bir kavramdır (Aksan, 2012: 13).

Sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki ilişkiye baktığımızda gelişmekte olan ülkelerde bu bağın kuvvetli olduğu görülmektedir. Yoksulluk; az gelişmişlikle ilgili olarak barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişememe sonucunda bireylerin istihdam imkânlarından yararlanamamasına neden olurken, diğer eşitsizliklerle beraber etkisini arttırmaktadır. Yoksulluk; karar alım sürecinde dışlanmaya, bireylerin iş hayatına ve kültürel etkinliklere uzak kalmalarına, vatandaşlık haklarının gerçekleşmesinde kısıtlanmalara sebep olmaktadır. Sosyal dışlanma bu doğrultuda yoksulluğun etkisini kuvvetlendirerek sürekliliğine neden olmaktadır (Geçgin, 2009: 9).

4.1. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi

Sosyal dışlanma kavramının günümüzde yoksulluk kavramı ile benzer, farklı ve değişik yönleri tam anlamıyla belirlenemediğinden halen belirsizlik barındırmaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları arasındaki bağlantı incelendiğinde aradaki farkın yalnızca yeni bir adlandırma olması mı yoksa sosyal politikaya farklı bakış açıları mı kazandırdığı hususunda görüş birliği oluşturulamamıştır. Bir görüşe göre sosyal dışlanma yoksulluğu barındıran çok geniş bir kavramken, diğer görüşlere göre yoksulluğun nedenini veya sonucunu oluşturmaktadır. Atkinson'a (1998: 9-24) göre sosyal dışlanmayı sosyal ilişkiler ve dinamiklik faktörü çok yönlü dezavantajlılığın daha ötesinde etkilemektedir.

Yoksulluk; sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfının zenginlerce sömürülmesiyle ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkar ve zenginlik olgusunun tam tersidir. Sosyal dışlanma ise post modern süreçte karşımıza çıkan, orta tabakadan ayrılan, bütünleşmenin karşıtı bir kavramdır. Yoksulluk olgusu 1970'lere kadar gelişen süreçte karşılaşılan toplumsal kavramları karşılamakta yetkinken, 1990'larda bu yetkinliğini

yitirmiştir. Dışlanma olgusunun kullanımı bu dönemde daha uygun görülmüştür. Gelişen küreselleşme ve teknolojik yenilikler düzenine uyum sağlayamayan bazı toplumsal kesimler dışlanabilmektedir (Şahin, 2010: 74).

Sosyal dışlanmayla ilgili olarak ana vurgu, sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu üzerine yapılmakla birlikte konunun politik, sosyal, kültürel boyutu gözden ırak tutulmamalıdır. Bu durumda da önümüze yoksulluk çıkmaktadır. Sosyal dışlanmanın temelinde yoksulluk sorunu vardır, ancak yoksulluğa göre, sosyal dışlanma çok boyutlu ve dinamik bir süreçtir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse sosyal dışlanmanın biricik nedeni yoksulluk değildir. Kaldı ki yoksulluk sosyal dışlanmaya nedene olduğu gibi sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilmektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanmayla yoksulluk arasında girift bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Konuyla ilgili olarak Larsson ve Hallerod (2008: 15), sosyal dışlanma yoksulluğun tam olarak aynı olmadığını, birbirleriyle sebep-sonuç ilişkisiyle iç içe geçmiş olduklarını, sosyal dışlanmanın daha geniş bir kavram olup yoksulluğu da içine aldığı belirtmektedir. Keza De Haan (2000: 26) da: “Toplumsal, siyasal, haklar, kültürel farklılıklar, dinsel seçimler, sosyal ilişkiler gibi sıralanabilen pek çok faktör, sosyal dışlanmanın ilgi alanında yer alırken, yoksulluğun faktörleri genel olarak; mal, hizmetler ve varlıklara erişimi kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal dışlanma yoksulluğu kapsayan bir kümedir ifadesini kullanmaktadır. Bu bakış açılarından hareketle, sosyal dışlanmanın çok yönlü, çok boyutlu ve dinamik bir kavram olduğunu; yoksulluğun ise bu çok yönlülüğün ve çok boyutluluğun bünyesinde yer alan en baskın kavramlarından biri olduğunu ifade etmek mümkündür.

4.2. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluğun Karşılaştırması

Yoksulluk ve sosyal dışlanma olguları incelendiğinde görüleceği üzere, sosyal dışlanma yoksulluğa sebep olabildiği gibi yoksulluk da

sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Yoksulluk sınırının altında olan bireylerin birtakım destek sistemleri sayesinde emek piyasasına ve fiziksel kaynaklara erişimde sorunla karşılaşmadan rahat bir yaşam sürdürmeleri olasılık dâhilindedir.

Yoksul olan bireylerin de kuvvetli sosyal ağlarla toplumsal aidiyet duyguları gelişebilir. Yaşanan refah sorunları yoksulluğa neden olmaktadır. Fakat yoksullukla refah sorunlarının neden-sonuç ilişkisi anlamında bağlantısının kurulması oldukça güçtür. Çünkü tüm refah sorunları yoksulluğun nedeni olmadığı gibi refah sorunlarının yoksulluk sonucunda meydana gelmemektedir. Kısacası sosyal dışlanmanın kaynağını sadece yoksulluk olarak ifade etmek doğru değildir.

Sosyal dışlanmanın yoksulluğu kapsayan çok boyutlu bir anlamı vardır. Çok boyutlu tanımlanmasının nedeni, dışlanmış bireylerin her zaman yoksul olmamalarıdır. Bireyler yoksul olmasalar da toplumdan dışlanmış durumda olabilirler. Sosyal dışlanmanın en dikkat çekici noktası çok boyutlu sorunların aynı zamanda hissedilmesidir. Tüm bu çok boyutlu sosyal sorunların içinde yoksulluk yer alabilir ya da almayabilir. Yoksulluk sınırının üstünde olan bireyler dahi ekonomik ölçütler dışındaki kıstaslar doğrultusunda yoksul veya dezavantajlı sayılabilirler. Bu nedenle yoksulluk her zaman sosyal dışlanma sebebi sayılmamaktadır.

Yoksulluk yalnızca ekonomik temelli bir problem olmaktan çıkarak; sosyal, siyasal, sağlık ve kültürel temeller de göz önünde bulundurularak incelenmeye başlamıştır. Bu noktada, yoksulluğun yaşanılan toplumda belirlenen asgari yaşam seviyesine erişilip erişilemediğine yoğunlaşan göreceli yoksulluk olgusu ile sosyal dışlanma olgusu daha yakından bağlantılıdır. Çünkü sosyal dışlanma bireylerin diğer bireylerle ve toplumla olan sosyal ilişkilerin azalması veya kopması anlamına gelmektedir (Şahin, 2010: 75).

Sosyal dışlanmanın tehdidi açısından önemli olan kişilerin yoksulluk sınırının mutlak, göreceli ya da kişisel karşılaştırmalarla ölçülmesi değil, yaşadığı toplumdaki temel gereksinimlerinin giderilip gideri-

lememesidir. Yoksulluğun ölçülmesi hususunda kentsel ve kırsal bölge ayrımı olarak ülke sınırları içinde bir farklılığın olması olası gözükmektedir. Kentsel ve kırsal bölgelerde temel gereksinimlerde çok farklılık olmasa da, gereksinimleri karşılama sisteminde ve özellikle kırsal bölgelerde yardımlaşma olgusunun ön planda olması, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun sosyal dışlanma boyutuna ulaşip ulaşmamasında önemli bir değişkendir.

Yoksulluk incelemelerinde insani yoksulluk değişkenleri olan sağlık, beslenme, içme suyu, eğitim gibi insani gereksinimler değerlendirildiğinde sosyal dışlanma olgusu daha net anlaşılmaktadır. İnsani yoksulluk; insanca yaşama kriterlerine erişememek anlamına gelir ve yetersiz beslenme, sağlıklı içme suyundan mahrum kalma, sağlık ve eğitim imkânlarından faydalanamama, okuma-yazma bilememe, evsizlik, işsiz kalma, geleceğe karşı kaygılı olma, güçsüzlük gibi kavramları ifade etmektedir. Yoksulluk nedeniyle bireyler toplumsal hayata dâhil olamayarak, düzenli ve huzurlu bir yaşamdan mahrum kalmaktadırlar (Çakır, 2002: 93).

Tablo 4.1. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Ayrımı

Sosyal Dışlanma'da Var Olan	Yoksulluk'ta Var Olan
Toplumda Katılımda Kısıtlılık	Maddi Kaynaklardan Uzaklık
İlişkisel Durumlar	Dağıtımsal Durum
Süreçlerle İlgili Durum	Sonuçlarla İlgili Durum
Vatandaşlık Haklarında Sınırlama	Ekonomik Haklardan mahrumiyet
Dışarıdan İçeriye Doğru	Aşağıdan Yukarıya Doğru
Çok-Yönlü Boyutluluk Hali	Tek-Zeminli Boyutluluk Hali
Ölçümün Zorluğu Durumu	Kolay Ölçülebilir Olma

Kaynak: Kenyon, Lyons ve Rafferty, 2002: 208.

Sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik, sosyal dışlanma ve yoksulluk olgularının temelinde yer almaktadır. Yoksulluk olgusu, düşük gelir temelli ele alındığında sosyal dışlanmayla arasındaki farklılık daha net anlaşılmaktadır. Fakat yoksulluk daha geniş bakış açısıyla toplumsal yeterliliklerden yoksun kalma çerçevesinde değerlendirildiğinde sosyal dışlanmışlık yoksulluğun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2010: 77). Sosyal dışlanma olgusu süreçlerle ve sosyal bağlarla alakalıdır. Sosyal dışlanmanın ölçülebilmesi yoksulluk ve yoksulluk incelemeleriyle benzerlik göstermektedir. Sosyal dışlanmanın esas ayırıcı noktası, dinamik bir süreç olması ve sosyal bağları içermesinden kaynaklanmaktadır (Şahin, 2010: 77).

Sosyal dışlanma eşitsizlik ve kutuplaşmaya da sebep olmaktadır. Sosyal dışlanma olgusunun odak noktasında topluma dâhil olamama kavramı ön plandayken, yoksulluk olgusunun odağında gelir yetersizliği ön plandadır. Yoksulluk incelemelerinde dışlanma olgusunun katkısına bakıldığında, ilgiyi sosyal bağlar, kişisel durumlar, topluma dâhil olma gibi kavramlara yöneltmesi öne çıkmaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farka baktığımızda merkez aldıkları noktalar söylenebilir. Yoksulluk gelire alakalı noktalar üzerine yoğunlaşırken, sosyal dışlanma ise yoksunluğa neden olan süreç içerisindeki sosyal bağları merkez alır. Sosyal dışlanmanın yoksulluktan önemli bir farkı daha sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik bir yapıda olmasıdır (Şahin, 2010: 78). Bu durum aşağıda yer alan Tablo 4.2’de gösterilmiştir.

Yoksulluk tartışmaları sınıf ve bölünmüşlikle alakalı iken sosyal dışlanma sınıfların sosyo-kültürel ilişkilerini ele almaktadır. Bu doğrultuda sosyal dışlanma kişilerin topluma olan aidiyet duygularının azalmasını ve toplumda yer edinmemelerini içermektedir (Şahin, 2010: 78). Sosyal dışlanma ile yoksulluk ilişkisi uzun zamandır tartışılan bir konudur. Bazıları yoksulluğun sosyal dışlanmayı içine aldığını ileri sürerken bazıları da yoksulluk ve sosyal dışlanmanın benzer kavramlar olduğunu ve birbirinden farklı olmadığını yazmaktadır.

Tablo 3.2. Kavramsal Olarak Sosyal Dışlanma ve Yoksulluğun Mukayesesi

Yoksulluk		Sosyal Dışlanma
Temel Varsayım	- Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir	- Topluma katılım ve bütünleşme oranı düşüklüğü
Referans Noktası	- Eşitlik/Eşitsizlik - Kaynak Dağıtımı - Minimum Gelir	- Topluma aidiyet - Sosyal katılım/bütünleşme - Sosyal haklar
Nitelikler	- Tek Boyutlu - Durum - Yapısal etkenlerle ilgilenir	- Çok boyutluluk - Kümülatif nitelik / süreç - Yapısal etkenler ve bireysel algılama ile ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	- Dikey - Dağıtık	- Kutuplaşmışlık (iç/dış) - Dağıtık ve katılımsal
Göstergeler	- Gelir	- Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler

Kaynak: Böhnke, 2001: 11.

Atkinson'a (1998: 9-24) göre, sosyal dışlanma yoksullukla aynı şeydir. Abrahamson (1995: 119-136), Atkinson'dan farklı olarak, kavramların tarihsel sürecine bakmakta ve sosyal dışlanma ve yoksulluğun aynı olmadığını beyanla, sosyal dışlanmanın post modern bir olgu ve bütünleşmenin tam tersi olduğunu yazmaktadır.

Abrahamson (1995:119-136) gibi sosyal dışlanma ile yoksulluğun farklı olduğunu düşünenlere göre, sosyal dışlanma çok boyutlu iken yoksulluk tek boyutludur, yoksulluk sadece yoksunluğu ifade ederken sosyal dışlanma yoksunluğun pek çok yönünü kapsamaktadır. Sosyal dışlanma, mevcut sosyo-ekonomik koşullara göre değişkenlik göstererek dinamik bir yapıya sahip olmasına karşın yoksulluk statiktir (Tireli, 2009: 43).

Sosyal dışlanmayı, hem yoksulluğun nedeni hem de sonucu olarak görmek mümkündür. Sosyal dışlanmanın yoksulluktan farkı, sadece ekonomik göstergelerle ölçülemeyecek bir durum olmasıdır.

Genel olarak yoksulluk ve sosyal dışlanma birbirinden bağımsız olmadığı söylenebilir. Özellikle sosyal dışlanma ile göreceli yoksulluk birbirine çok yakındır. Göreceli yoksulluk kapsamındaki kişilerin toplumda sosyal dışlanmışlık yaşama ihtimali oldukça yüksektir.

Silver'e (1995: 74-75) göre: Uzun süreli işsizler, istikrarsız ve vasıfsız işlerde ya da güvencesiz işlerde çalışanlar, düşük gelirli ve yoksullar, vasıfsız, okuma yazma bilmeyen ve okuldan erken ayrılanlar, fiziksel ve zihinsel hastalar ve engelliler, madde bağımlıları, mahkûmlar ve suçlular, yeterli eğitime ya da iş tecrübesine sahip olmayan gençler, çocuk işçiler, kadınlar, yabancılar, göçmenler ve mülteciler, azınlıklar, vatandaşlık hakkını kaybedenler, sosyal yardım alanlar, ihtiyaçları olduğu halde sosyal yardım alamayanlar, kötü yerlerde yaşayanlar, tüketim düzeyleri düşük olanlar, aşağıya doğru mobilitateye sahip olanlar, sosyal dışlanma riski taşıyan kesimi oluşturmaktadır. Aslında bu kesim aynı zamanda yoksulluk riski de taşıyan kesimdir. Dolayısıyla yoksulluğu sosyal dışlanmanın içinde kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Genel olarak yoksulluğun, kişileri toplumsal kaynaklardan maddi ve manevi olarak yoksun bırakmak olduğu ve bu durumun da sosyal dışlanma kaynağı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Ayrıca, yoksulluğa yol açan pek çok neden, faktör ve unsurun sosyal dışlanmaya da zemin hazırladığı ortadadır. Bu noktada, yoksulluğu sosyal dışlanma dairesi içinde düşünerek, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın her halde birlikte olduğunu söylemek mümkündür.

Örneğin, yoksulluğun en önemli sebeplerinden biri olarak görülen gelir eşitsizliği aynı zamanda sosyal dışlanmayı da etkilemektedir. Nitekim yoksulluğun neden olduğu sorunlardan biri olan gecekondulaşma da gettolaşma da aynı zamanda sosyal dışlanmanın bir göstergesidir.

5. Sonuç

Sosyal dışlanma günümüzde sosyal politika alanındaki en önemli kavramlardan biridir. Sosyal dışlanmayı önemli kılan husus sosyal dışlanmanın toplumla bütünleşemeyen bireyleri ifade etmek için kullanılmasıdır. Sosyal dışlanma, bireylerin kendilerini yaşadıkları toplumun bir parçası olmaktan uzak görmesi, aidiyet hissini kaybetmesi ve toplumla olan bağlarının kopması demektir. Bu durum sadece maddi imkânlarla ilgili ya da ilişkili değil, sosyal ilişkilerle ilgilidir.

Sosyal dışlanma, uzun zamandır, gelişmiş ya da gelişmemiş olsun bütün ülkelerin ortak sorunudur. Üretim süreçlerine katılamamak, aidiyet hissini hissedememek ve toplum hayatında var olmayı temin edici imkânlara sahip olamamak olarak özetlenebilecek olan sosyal dışlanma, güçlü bir sosyal politika ile mücadele edilebilecek bir olgudur.

Sosyal dışlanma ve yoksulluğun özünü eşitsizlik ve adaletsizlik oluşturmaktadır. Yoksulluk kavramı incelendiğinde, gelir düşüklüğü esaslı olarak ele alındığında sosyal dışlanmayla arasındaki fark daha net anlaşılmaktadır. Yoksulluk daha geniş bakış açısıyla değerlendirildiğinde; toplumsal imkânlardan yoksun kalma çerçevesinde sosyal dışlanmışlık yoksulluğun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı süreçlerle ve sosyal ilişkilerle alakalıdır. Sosyal dışlanmanın ölçülebilmesi yoksunluk ve yoksulluk incelemeleriyle benzerlik göstermektedir. Sosyal dışlanmanın esas ayırıcı noktası dinamik bir süreç olması ve sosyal ilişkileri içermesinden kaynaklanmaktadır.

Sosyal dışlanma olgusunun merkezinde, topluma dahil olamama kavramı öne çıkmaktayken, yoksulluk olgusunun merkezinde gelir yetersizliği ön plandadır. Bu doğrultuda sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki farkın merkez aldıkları noktalardan kaynaklandığı söylenebilir. Yoksulluk gelire alakalı noktalar üzerine yoğunlaşırken, sosyal dışlanma ise yoksunluğa neden olan süreç içerisindeki sosyal ilişkiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Sosyal dışlanmanın yok-

sulluktan önemli bir farkı da sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve dinamik bir yapı süreci barındırmasıdır.

Genel bir yaklaşımla da olsa yoksulluğun sosyal dışlanmanın içinde olduğunu söylemek mümkündür. Her sosyal dışlanma yoksulluk kaynaklı olmadığı gibi, her yoksullukta sosyal dışlanma kaynaklı değildir. Bu girift durumun nedeni, sosyal dışlanmanın hem yoksulluktan daha geniş bir kavram olması hem de çok boyutluluğu ve kesin çizgilere sahip olmamasıdır. Sonuç olarak hem yoksullukla hem de sosyal dışlanma ile mücadele edilmelidir. Özellikle sosyal dışlanma riski bulunan engelliler, yaşlılar, kadınlar ve işsizler gibi birey ve grupları ulusal ve uluslar arası bir sosyal koruma altına alınmalıdır. Tüm bunların sonucunda sosyal dışlanma; toplumsal alanda barış için de bir tehdit unsuru oluşturmakla birlikte sosyal bölünme ve sosyal patlama gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal politikalar önem kazanmaktadır. Ancak sosyal dışlanmaya sebep olan faktörlerin karmaşık yapısı etkili bir sosyal politika geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Uygun çözüm yollarının geliştirilebilmesi için sosyal dışlanma sebepleri arasında olan gelir düzeyindeki yetersizlik gibi sosyal dışlanmanın çok boyutluluğunun gerekleri incelenmelidir. Bunun yanında dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da, sosyal dışlanmanın oluşumunda yaşanan değişkenlerin ve sosyal dışlanmanın engellenmesine yönelik geliştirilen sosyal politikaların ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Söz konusu ülkede oluşan sosyal dışlanmanın boyutuna yönelik bir içme politikası geliştirmek gerekmektedir.

Sosyal dışlanmanın boyutları yoksulluğu da içine alacak şekilde oldukça geniştir. Yoksulluğun neden olduğu ve yaşandığı pek çok şey, sonuç olarak, sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Ancak sosyal dışlanma yoksulluktan daha kapsamlıdır ve yoksulluktan daha büyük bir sorundur. Bu küçük çalışmada, sosyal dışlanma ile yoksulluğun karşılaştırılmasının yapılmasının sebebi, birçok çalışma ve uygulamada - ölçülebilirlik kolaylığı nedeniyle olsa gerek- ağırlık verilen taraf yok-

sulluk olmaktadır. Oysa sosyal dışlanmayı anlamadan, sosyal dışlanmayı ortadan kaldırmadan yapılacak yoksulluğu azaltıcı ya da ortadan kaldırıcı faaliyetlerin hepsi eksik ve yetersiz olacaktır. Bu küçük çalışmanın amacı, sosyal dışlanmanın yoksulluk olmadığını, yoksulluğu da içine alan toplumsal bir sorun olduğunu ve bu sorunun ortadan kaldırılmasının bir insanlık görevi olduğunu beyan sadedindedir.

Abstract: The concept of social exclusion began to be used in developed countries in the 1980's. As a result of the accumulation of social, political, cultural and economic negativities, social exclusion is emerging. Social exclusion can be defined as the inability of a segment of society to benefit from health, education and cultural opportunities due to the reasons such as unemployment, poverty, lack of education, old age, to participate in production activities and to attend in decision-making activities. There is no consensus on whether the concepts of social exclusion and poverty differ from each other. According to one view, while social exclusion is a very broad concept that includes poverty, to others; it forms the cause or consequence of poverty. As a result of all this, social exclusion is not only a threat to peace in the social environment but also it causes the negativities such as social disruption and social explosion. Social policies in struggle with social exclusion gain importance. The aim of this study is to examine the concepts of social exclusion and poverty comparatively.

Keywords: Social Exclusion, Dimensions of Social Exclusion, Poverty.

Kaynakça

- Abrahamson, P.** (1995), "Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles",
Družboslovne razprave, letnik 11, številka 19/20, str. 119-136.

- Adaman, F.** (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf”, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018.
- Aksan, G.** (2012), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.9-19.
- Arpacioğlu, Ö. ve M. Yıldırım** (2011), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, s.60-76.
- Atkinson, A. B.** (1998), “Social Exclusion: Poverty and Unemployment”, *in* (eds.) A. B. Atkinson and John Hills (1998), **Exclusion, Employment and Opportunity**, London: London School of Economics, CASE Paper, Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Atkinson, R. and S. Davoudi** (2003), “The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities”, **Journal of Common Market Studies**, 48 (3): 427-448.
- Barnes, M.** (2002), “Social Exclusion and the Life Course”, Poverty and Social Exclusion in the Europe”, *in* (eds) Matt Barnes and Christopher Heady (2002), Cheltenham: Edwar Elgar.
- Beall, J. and I. H. Piron** (2005), **DFID Social Exclusion Review**, London, The London School of Economics and Political Science.
- Berman, Y. and D. Phillips** (2000), “Indicators of Social Quality and Social Exclusion at National and Community Level”, **Social Indicators Research** (June 2000), 50 (3): 329-350.
- Bhalla, A. and F. Lapeyre** (1997), “Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework”, **Development and Change**, Volume 28.
- Böhnke, P.** (2001), **Nothing Left to Lose: Poverty and Social Exclusion in Comparison: Empirical Evidences on Germany**, Berlin: Social Science Research Center.
- Burchardt, T., J. L. Grand and D. Piachaud** (2002), **Understanding Social Exclusion**, New York: Oxford University Press.
- Casas, P.R. and M. Latta** (2004), **Working Poor in the European Union, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions**, Dublin.

- Commission of the European Communities (1993), Background Report: Social Exclusion-Poverty and Other Social Problems in the European Community**, ISEC/B11/93. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Çakır, Ö. (2002), “Sosyal Dışlanma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.83-104.
- Dansuk, E. (1997), Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi (DPT Uzmanlık Tezi)**, Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı.
- De Haan, A. (2000), “Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation”, Studies in Social and Political Thought**, 2 (2).
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Doğan, İ. (2014), “Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlâklık ve Çok Boyutluluk”, Sosyal Siyaset Konferansları**
<http://dergipark.gov.tr/iusskd>
- Drewnowski, J. (1977), “Poverty: It’s Meaning and Measurement”, Development and Change**, 8 (2): 183-208.
- Emin, E. (2016), Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu**, İstanbul: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Engin, Y. (2010), Sendikacılık - Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar**, Ankara: Öz İplik-İş Sendikası Eğitim Yayınları.
- EUSPC: European Union Social Protection Committee (2001), Report on Indications in the Field of Poverty and Social Exclusion**, Brussels.
- Geçgin, E. (2009), “Ankara - Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.
- Giddens, A. (2008), Sosyoloji (Çeviri: Cemal Güzel)**, İstanbul: Kırmızı Yayınlar.
- Gökbayrak, Ş. (2005), “AB’nin Sosyal Politika Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları” Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı 80.
- Gönüllü, M.(1996), “Dış Göç”, PA. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 1.
- Hatıplı, M. ve A. Aytaç (2011), Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Özgün yapısı ve Yoksullukla Mücadele**, İstanbul: Kriter Yayınları.

- Heikkinen, M.** (2000), “Social Networks of the Marginal Young: A Study of Young People’s Social Exclusion in Finland”, **Journal Of Youth Studies**, 3 (4)..
- Kalkınma Bakanlığı** (2013), **SODES Tanıtım Kitabı**,
www.sodes.gov.tr/DocObjects, Erişim tarihi: 10.5.2018.
- Karataşoğlu, S. ve E. İslamoğlu** (2016), “Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**.
- Kenyon, S., G. Lyons and J. Rafferty** (2002), “Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion through Virtual Mobility”, **Journal of Transport Geography**, Number 10.
- Larsson, D. and B. Hallerod** (2008), “Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion”, **International Journal of Social Welfare**, Volume17.
- Levitas, R.** (2005), **The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour**, Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Maxwells, S.** (1999), **The Meaning and Measurement of Poverty**, Odi Poverty Briefing.
- Marshall, G.** (1999), **Sosyoloji Sözlüğü** (Çeviri: O. Akınhay ve D. Kömürçü), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, T. H.** (2006), **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar** (Çeviri: Ayhan Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Millar, J.** (2003), “Gender, Poverty and Social Exclusion”, **Social Policy and Society** (July 2003), 2 (3).
- Mutluer, M** (2003), **Uluslararası Göçler ve Türkiye**, İstanbul: Çantay Kitabevi
- Öztürk, M. ve B. I. Çetin** (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, **Journal of Yasar University**.
- Rodgers, G.** (1995), “What’s Special About a ‘Social Exclusion Approach’”, **Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses**, in (eds.) Gerry Rodgers, Charles Gore, Jose B. Figueiredo (1995), Geneva: International Institute for Labor Studies,.
- Sapancalı, F.** (2003), **Sosyal Dışlanma**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Sapancalı, F.** (2005): “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, 2005-03.
- Saunders, P.** (2003), “Can Social Exclusion Provide New Framework For

Measuring Poverty”, Sydney: *SPRC Discussion*, Paper No 127.

- Schulte, B.** (2002), “A European Definition of Poverty: The Fight against Poverty and Social Exclusion in the Member States of the European Union”, in (eds.) Peter Townsend and David Gordon (2002), **World Poverty: New Policies to Defeat an Old Enemy**, United Kingdom: The Policy Press.
- Sen, A.** (2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, **Social Development Papers**, Number 1, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank, June 2000, pp. 1-48.
- Seyyar, A. ve Y. Genç** (2010), **Sosyal Hizmet Terimleri**: Ansiklopedik Sosyal Pedagojik Çalışma Sözlüğü, Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Silver, H.** (1994), “Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms”, **International Labor Review**, 133 (5/6).
- Silver, H.** (1995), “Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion”, in (eds.) Gerry Rodgers, Charles Gore and Jose B. Figueiredo (1995), **Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses**, **International Institute for Labor Studies**, Geneva.
- Smith, J. P.** (2002), **Policy Responses to Social Exclusion**, Great Britain: Open University Press.
- Sürüel, T.** (2008), **Göç ve Sosyal Dışlanma İlişkisinin Sosyal Politika Açısından Analizi: İstanbul-Sultanbeyli Örneği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, T.** (2009), **Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi** (Uzmanlık Tezi), Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Şahin, T.** (2010), “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”, **Yardım ve Dayanışma Dergisi**, s.71-80.
- Tartanoğlu, Ş.** (2010), “Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**.
- TDK** (2012), **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları.
- Tireli, M.** (2009), Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz (Uzmanlık Tezi), Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Walker, A. and C. Walker** (1997), **Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s**, London: CPAG Ltd.